U "O" KA KTIEN KHASI

Da u Zambólis M. Sawkmie.

Ine i jingthoh balyngkot i thew ban ïarap ïa kiba ieit ban thoh Khasi. Na kaba la hikai ha ki skul, ngi la tip kiei ki dak kiba la ïapdiang salonsar ba kin lah la kumnó kumnó ban kit ïa ki kyntien Khasi ha ka thoh ka tar. Pynban, ynda la ïapyndonkam ïa ki, ngi sakhi da la ki khmat ba don bun ki jingïapher ha ka rukom jingïaspeldak. Kane la lah ban long na ka jingïaksaid jong ki nongthoh ha kaba buh lang ïa ki dak ban ïoh ka rukom kynnoh kaba dei. Namar ba ym shym la don ka jingbatai bashai kdar ha kaba ïadei bad ki sur ki *vowel* kumjuh bad ka jingpynïadait bad ki *consonant*, ka la pynmih shibun ki jait jingspeldak kiba ngi la shu ïapdiang paidbah. Te ban shu sngap la ka sngap khlem da ïapyni lem da kumnó yn kham lah ban pynjlih ïa ka rukom thoh kyntien ka ban ïarap lang, ka pynsahnud shikatdei. Kumta, halor jong kane, yn kdew harum tang ïa ka jingpyndonkam ïa u dak thoh "O" ha ki kyntien Khasi.

Kat kum ki dak thoh ba la ïoh jinghikai ha ki skul, ïa u dak thoh "O" ngi kynnoh da ka sur kumba ka don ha ki kyntien *Kumnó*, *Kattó, Bó*, *Kó, Póló.* Na ka jingpule ïa ki dak thoh, ngi nang ban tip tang ïa kawei ka sur jong une u dak thoh "O". Katba, ha ka Ktien Khasi pat don ar jait ki sur ha kaba ïadei bad une u dak thoh "O", kum ha ki kyntien *Soh*, *Don*, *Khot, Thom*,

Kob. Ha kine ki ar jait sur, don ki kyntien kiba donkam ka jingpynjlan ïa ka jingpynmih sur, bad don ruh ki kyntien kiba donkam ban pynlyngkot ïa ka jingpynmih sur. Ïa kane ka jingpynjlan lane jingpynlyngkot ïa ka jingpynmih sur, ka shong shibun ha kiba pule ïa kita ki kyntien kat kum ba shong ha ka sentens lane kat kum ka jingkwah ban shon kyntien ha ka jingkren. Hynrei, ban buh dak la ka jong ka jong ïa kine kan ym da ïarap than eh, namar ïa ki trai Ri, kam da donkam. Pynban, haba don pat ka jingïapher ka sur sawa jong une u dak thoh "O", ka long kaba donkam ban kdew ïa ka jingïapher. Ïa ka jingpynïapher, lah ban pynshong nongrim na ka jingpyndonkam khah khah ïa u ha ki kyntien.

Ha ka Ktien Khasi, la ju pyndonkam khah khah ïa une u dak thoh "O" ha ki kyntien kiba don ka jingsawa kumba lah ban ïohkem na ka sur sawa kaba na ki kyntien kum: *Khop*, *Sot*, *Thom*, *Khot*, *Don*. Ka sur kumba sawa ha kitei ki kyntien ka ïapher na ka sur sawa kaba ngi pule ha ka thup ki dak-thoh (alphabet) Khasi. Te namar, ba ka jingsawa jong u dak thoh "O" kumba ka don ha ki jingspel kyntien ka kham bun bad ïa ka jingsawa jong u kumba ïapule ha ka thup ki dak-thoh ka ïapher, **ïa u dak thoh "O" donkam ban pynneh kumba u long, tang ba, donkam pat ha ka jingpule ïa ka thup ki dak-thoh ban kynnoh da ka sur sawa kumba ka don ha ki kyntien ba la kdew nuksa haneng**. **Ïa ka sur sawa jong u dak thoh "O" kumba ngi la ju ïapule ha ka thup ki dak-thoh, yn pyndonkam noh ha u dak thoh badon lang bad uwei u dak jingkdew**

bakhun sha ka mon na khlieh jong une u dak thoh "O". Kata, yn pynrung sa ïa une u dak thoh "Ó" ban ïarap ha ki katto katne ki kyntien kiba u don ka jingsawa bapher na uba ju ïapyndonkam. Une u dak thoh un kham suk ha ka jingpyndonkam bad ruh kham jem wat ïa ki hep rit ban thoh. Un ïarap ruh ban pyndap ïa ka jingduna ka jingspeldak ha ki katto katne ki kyntien.

Ïa une u dak thoh "Ó" ba la tyrwa hangne, la pyndonkam ha ka snem 1875 ha ka kot *A New Khasi Primer: For Primary School,* Part 1, da u Rev. H. Roberts. Ïa ka sur jong une u dak thoh, u Rev. H. Roberts u pyndonkam ha ka jingmut ban pynïapher ïa ka jinglyngkot bad jingjlan jong ka sur u dak thoh "O". Pynban, ha ki nuksa jinghikai kiba don ha ki sla 13, 16, 20, 23 ym shym la lah ban ai ïa ka dur bashai ka ban ïarap ïa ki nongpule. Ha ka kot *A Grammar of The Khassi Language* ba la pynmih ha ka snem 1891, u Rev. H. Roberts ha ka sla 2 u la batai ïa ki jingsawa jong ki vowel ki dak-thoh Khasi. Ha kaba ïadei bad u dak thoh "Ó" u la kdew ba ka jingsawa ka syriem ïa ka jingsawa jong u "o" kum ha ka kyntien English *go,* hynrei, haba u ai nuksa da ki kyntien Khasi: *óh = to hew;* bad *ór = to split*; ka jingsawa u "Ó" kam ïadei bad ka sur sawa jong u "O" ha ka kyntien English *go* ïa kaba u la shim kum ka nongmuna. Kane ka jingdkoh ka mih namar ba la pynshong nongrim ïa u vowel "O" kat kum ka jinglyngkot bad jingjlan ka sur sawa. Ha ka Testament Bathymmai ba la pynmih ha ka snem 1871, da ka kyrteng *Ka Jiutang Ka Bathymmai Ka*

Jong U Iísous Khristos Uba U Trai Bad Uba U Nongpynim Jong Ngi, i kumba la don ka jingpyrshang ban pyndonkam ïa u "Ó" kat kum ka sur sawa kaba don ha ka thup ki dak-thoh. Pynban, ha kane ruh kam shym la don ka jingryntih. Ka jingbymryntih ka lah ban long ba ka nongrim pyndonkam ïa u "Ó" ka dei kajuh kum kaba tyrwa u Rev. H. Roberts. Halor, jong kane ka kharai ka bym shym la lah ban pynwandur ha ka dur bashynna ha ka jingspeldak ïa ki kyntien ba pyndonkam ïa u dak thoh "O", yn tyrwa hangne ba donkam mardor ban bynrap ruh ïa u dak thoh "Ó" ha ka Ktien Khasi.

Ha kaba ïadei bad ki kyntien kiba kham bun kiba don ïa ka jingsawa jong u dak thoh "O" kum ha ki kyntien *Sop*, *Khop*, *Tor*, *Bor*, *Kot,* yn pyndonkam beit da u dak thoh "O". Kane kan ym pynkulmar lane pynshitom jingmut ïa ki hep rit bad ïa kiwei kiwei ruh.

Ïa u dak thoh "Ó" yn pyndonkam tang ha ki kyntien kiba don ka jingsawa kum ka jong u "O" kaba ngi ju ïoh haba ngi pule ïa ka thup ki dak-thoh. Ka jingpyndonkam kan long kum ha kine ki kyntien harum:

Kumnó, Kattó, Unó, *Kó*,

Tó (ha ki thup kyntien kiba don ka jingïawer lane ka jingbthah) kum ka nuksa: *Tó shim kató ka lyntang*.

Hynrei, ha ki khep kum haba pynpaw ïa ka jingkohnguh ïa kanó kanó ka jingbthah, yn pyndonkam da u dak thoh "O" ha ka sur kumba don ha ki kyntien *Sop, Khop, Thom*, etc. Nuksa:

Nonghikai: *Sa wanrah ïa ka kitab jingkheiñ la shai ka sngi.*

Nongpule: *To, Babu.*

Don kattó katne ki kyntien ïa kiba la ju pyndonkam da u dak thoh "U" ban pyndap ïa ka jingsawa jong u dak thoh "Ó". Lada pyndonkam noh da une u dak thoh "Ó" ha ka jaka jong u dak thoh "U" kan pynsuk shibun bad yn ïoh ïa ka jingspeldak ka ïabiang sbiak. Nuksa:

1. *U shipai u rah la* ***u sum***: Da bujli noh da u dak thoh "Ó" ha ka jaka u dak thoh "U" ha ka kyntien *sum*, yn ïoh ïa ka jingspeldak kaba ïabiang. Ynda la buh ha ka jingspeldak thymmai, kitei ki kyntien kin long kumne: *U shipai u rah la u sóm*.

2. *Utó u nongtuh u la shah teh shah* ***khum*** *ha u paidbah*. Da bujli ïa u dak thoh "U" da u dak thoh "Ó" ha ka kyntien *khum*, yn ïoh ïa ka jingspeldak kaba ïabiang. Ynda la bujli, katei ka thup kyntien kan long kumne: *Utó u nongtuh u la shah teh shah khóm ha u paidbah*.

Don ruh kiwei de ki kyntien ha kiba ka jingpyndonkam ïa u dak thoh "Ó" ka pynïoh ïa ka jingspeldak kaba ïabiang. Nuksa:

Phón ïa ka kyntien *Phone*.

Shón lane *Nongshón* ïa ka kyntien *Shun* lane *Nongshun.* Kane ka jingspeldak ka pher na ka *Shun* kaba ju pyndonkam ha kaba ñiad pushara.

Khón ha ka jaka *Khun*. Nuksa: *U Teibor u dei u khón jong u Kyrshan*. Ka kyntien *Khun* ka ïabiang ka jingspeldak ïa ka jingmut *Pynkhun* lane *Ïakhun*.

Pón ha ka jaka *Pun*. Nuksa: *Ha ki jaka ba don ki kharai la ju pyndonkam da ki maw ban pón jingkieng*. Ka kyntien *pun* ka ïabiang na ka bynta ka jingspeldak kaba kit ïa ka jingmut *pun ksuit*, *pun khón*.

Lyndóm ha ka jaka *Lyndum*. Nuksa: *Ha ka por shit ju don kiba sngewtynnat ban khi lyndóm ïa la ka khlieh*. Ka kyntien *dum* ka ïabiang na ka bynta ka jingspeldak kaba don ïa ka jingmut *jingdum*.

Róh ha ka jaka *Ruh.* Nuksa: *Haba riam dohkha don ruh kiba pyndonkam da ki róh ba la thain da ki siej*. Ka kyntien *ruh* ka ïabiang na ka bynta ka jingspeldak kaba don ïa ka jingmut jong *ka jingbynrap ha kaba shon kyntien ïa kanó kanó kaba syriem kumjuh*.

Kitei ki thup kyntien haneng ki long ki jingpyrshang ban kdew ba lah ban kham pynbha ïa ka jingspeldak da kaba pynshong nongrim ha ka jingsawa jong u dak thoh “O”. Ka jingtyrwa ban pyndonkam ïa u “Ó” kan weng ïa ka jingdkoh ha ka jingspeldak ïa ki kattó katne ki kyntien ha ka Ktien Khasi. Ka long ruh kaba shisha, ba haba don ki jingtyrwa bathymmai kumne, ka jwat ban pdiang mar mar, namar ïa kaei kaba la ju ïaspeldak baroh shi katta ka jwat ban iehnoh noh bad ban pdiang ïa kaba thymmai. La buh hangne ïa kane ka jingtyrwa na ka bynta ka jingïatei lem ha ka thoh ka tar jong ka Ktien Khasi. Hangne, la kdew tang ïa u dak thoh “O”.

Kin don ruh kum ha kajuh ka rukom lada yn twad ïa kiwei de ki vowel ha ka Ktien Khasi.

Jingbynrap:

Na ka bynta kiba pyndonkam ïa ka Microsoft Word, ïa u dak thoh "Ó" pyndonkam da kine ki key:

Ctrl + ' + o ban ïoh ïa u ó

Ctrl + ' + O ban ïoh ïa u Ó

Ha ka móbail phón phi lah ban shu ñion kham slem ïa u dak o ha ka keypad bad kin sa mih shibun ki dak ha kaba uwei na ki un dei u ó, bad sa jied ïa u.